

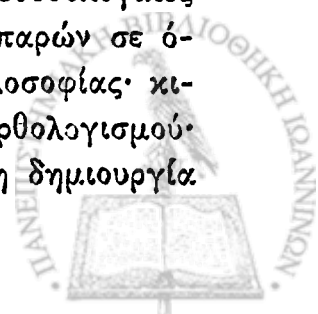
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΙΑΜΟΥΡΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΟΙΚΤΟ ΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟ

Το φιλοσοφικό εγχείρημα του Ludovico Geymonat.

Ο Ludovico Geymonat γεννήθηκε στο Τορίνο το 1908 και πέθανε στο Μιλάνο το 1991. Σπούδασε φιλοσοφία (1930) και μαθηματικά (1932) και ήδη από τα πρώτα έργα του άρχισε να εκδηλώνει το ενδιαφέρον του για τα νεώτερα επιστημονικά και φιλοσοφικά ρεύματα σκέψης και για τα γνωσιολογικά ζητήματα (*Il problema della conoscenza nel positivismo*, 1931· *La nuova filosofia della natura in Germania*, 1934). Το 1935 πηγαίνει στη Βιέννη για ένα εξάμηνο, και συνδέεται με τον εκεί Κύκλο των λογικών εμπειριστών, και ιδιαίτερα με το Moritz Schlick και το Friedrich Waismann. Όταν επέστρεψε στην Ιταλία, εξαιτίας της επίμονης άρνησής του να γίνει μέλος του φασιστικού κόμματος, είχε αποκλειστεί τόσο από τη διδασκαλία στη δημόσια εκπαίδευση όσο και από τους δημόσιους διαγωνισμούς. Στη συνέχεια οργανώνεται στο Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα και συμμετέχει ενεργά στον απελευθερωτικό αγώνα της ιταλικής αντίστασης. Κατά τη διάρκεια του αντιστασιακού αγώνα το σπίτι του στο Μπάργκε πυρπολείται, ο ίδιος αιχμαλωτίζεται και φυλακίζεται από τους ναζί για τρεις μήνες. Παράλληλα με την πολιτική του δραστηριότητα εργάστηκε για την δημοσίευση ενός σημαντικού έργου, όπως το *Studi per un nuovo razionalismo*, που κυκλοφόρησε ταυτόχρονα με την απελευθέρωση της χώρας (25/4/1945). Στη συνέχεια δίδαξε στα πανεπιστήμια του Κάλιαρι και της Παβίας, ενώ το 1956 το πανεπιστήμιο του Μιλάνου θα δημιουργήσει για τον ίδιο την πρώτη ιταλική έδρα της φιλοσοφίας της επιστήμης, όπου και θα διδάξει μέχρι τη συνταξιοδότησή του (1978).

Δε θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι ο L. Geymonat συνέβαλε όσο κανείς άλλος ιταλός στοχαστής στη ριζική μεταβολή και ανανέωση της ιταλικής σκέψης του αιώνα: εισήγαγε νέες προβληματικές και μεθοδολογικές προτάσεις πάνω σε ζητήματα ανάλυσης της επιστήμης· ήταν παρών σε όλες τις εξαιρετικές και καθοριστικές στιγμές της ιταλικής φιλοσοφίας· κινήθηκε στην κατεύθυνση της εδραίωσης ενός νέου κριτικού ορθολογισμού· σε ανοικτή ρήξη με τον παραδοσιακό ιδεαλισμό επιχείρησε τη δημιουργία

μιας καινούργιας φιλοσοφικής παράδοσης, και νέων σημείων φιλοσοφικής αναφοράς (όπως ο λογικός εμπειρισμός και ο διαλεκτικός υλισμός). Η σημερινή ιταλική φιλοσοφία και ιστορία της επιστήμης, η ιταλική σχολή της λογικής και γενικότερα η σύγχρονη ιταλική σκέψη του οφείλουν πολλά, καθώς συνέβαλε καθοριστικά στην αποδέσμευσή της από τα στενά όρια του παραδοσιακού φιλοσοφικού επαρχιωτισμού. Πολλοί από τους σημαντικότερους σημερινούς ιταλούς επιστημολόγους και φιλόσοφους (G. Giorello, S. Tagliagambe, F. Minazzi, M. Mondadori, E. Agazzi κ.α.), στάθηκαν άμεσοι μαθητές και συνεργάτες του L. Geymonat ή επηρεάστηκαν εμφανέστατα από τον ίδιο.

Δεν είναι όμως μόνο η ιταλική σκέψη που οφείλει να αξιολογήσει το έργο και την προσφορά του L. Geymonat. Ο κεντρικός πυρήνας του στοχασμού του L. Geymonat, που θα μπορούσαμε εν συντομία να εντοπίσουμε στο *dictum* «αμφισβήτηση και δημιουργία»¹, εμπεριέχει ένα βαθύ φιλοσοφικό και μεθοδολογικό δίδαγμα, που απευθύνεται σε όλους τους νεότερους στοχαστές, και το οποίο στην επικαιρότητά του μας επιτρέπει να διατηρούμε σταθερό τον ορθολογικό ορίζοντα, χωρίς να κινδυνεύουμε από τις διάφορες μεταφυσικές και μεταϊστορικές χίμαιρες.

1. Έγραφε ο L. Geymonat αμέσως μετά την απελευθέρωση της Ιταλίας από το φασισμό και από τους γερμανούς κατακτητές: «Ο ορθολογισμός στον οποίο αποβλέπει η σύγχρονη κουλτούρα οφείλει να είναι πιο μαχητικός και διεισδυτικός από εκείνους που χαρακτήρισαν τους περασμένους αιώνες, οφείλει να είναι ταυτόχρονα: κριτικός δηλαδή ικανός να λαμβάνει υπόψη του τις ενστάσεις που εκτοξεύονται εναντίον του καθαρού λόγου από την πλευρά των μυστικιστικών και παρακμιακών φιλοσοφιών, που ανθίζουν τα τελευταία χρόνια. Εποικοδομητικός, δηλαδή σε θέση να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της ανοικοδόμησης και της λογικότητας που χαρακτηρίζουν τη νέα εποχή. Ανοικτός, δηλαδή να δύναται να αντιμετωπίσει τα συνεχώς καινούργια προβλήματα που η επιστήμη και η πράξη θέτουν ενώπιον του ανθρώπινου πνεύματος...»². Σε μια τέτοια προοπτική όμως ο νεοορθολογισμός δεν συνιστά μόνο προϋπόθεση, αλλά και το τελικό ζητούμενο του φιλοσοφικού στοχασμού. Από την άλλη, δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να λησμονάμε ότι ο νεοορθολογισμός του L. Geymonat φιλοδοξεί να είναι ένας ορθολογισμός ολιστικός. Στο σύντομο δοκίμιό μας

1. *Contestare e creare* (αμφισβήτηση και δημιουργία), αυτές οι δύο λέξεις αποτελούν τον πυρήνα της ίδιας της στάσης ζωής και της αντίληψης του L. Geymonat και με αυτές ως σταθερά σημεία αναφοράς προέτρεπε να προχωρούν πάντα οι νέοι και οι μαθητές του, *Il ruolo della storia nella ricerca e nell' insegnamento scientifico*, εισήγηση του L. Geymonat που δόθηκε στο Βαρέζε στις 12 Γενάρη 1985.

2. *Studi per un nuovo razionalismo*, Chiantore, Torino, 1945, σελ. VIII.

επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τα κεντρικά σημεία, τα οποία εξακολουθούν να είναι επίκαιρα, αυτής της νεοορθολογιστικής πρότασης του ιταλού φιλόσοφου, χωρίς ωστόσο να παραλείψουμε να σημειώσουμε τα, κατά την γνώμη μας, ευδιάκριτα όρια της.

2. Δεν θα μπορούσαμε να κατανοήσουμε τη σκέψη του L. Geymonat και το βαθύτερο περιεχόμενό της παρά μόνο αν την προσεγγίζαμε μέσα από μια κατηγορία κλειδί: εκείνης της ολότητας, την οποία αντλεί από τον G.W.F. Hegel και διαμέσου των κλασικών του μαρξισμού την προωθεί ως την πιο σύγχρονη επιστημολογική και φιλοσοφική θεώρηση¹. Είναι η κατηγορία της ολότητας (ως οντολογική και γνωσιολογική κατηγορία) που καθιστά δυνατή και απαραίτητη και μια σφαιρική (ολική) αντίληψη του κόσμου και της πραγματικότητας. Γιατί είναι προφανές ότι απέναντι σε μια πραγματικότητα που βρίσκεται σε συνεχή κίνηση και μεταβολή, σε μια πραγματικότητα ιστορική, απρόθυμη να υποταχθεί στις διαφορές a priori εμπνεύσεις μας, τα μέρη της οποίας αλληλοεξαρτώνται, δημιουργώντας συνεχώς πιο πρωτότυπες και απρόβλεπτες συνθέσεις και η ίδια η γνώση μας οφείλει να δείχνει πρόθυμη να μεταβάλλεται, να είναι ιστορική, να εμπλουτίζεται και να ερμηνεύεται σε μια ολιστική προοπτική. Η κατηγορία της ολότητας λοιπόν όπως απαντιέται όχι μόνο στον πραγματικό κόσμο, όπου κάθε τμήμα της πραγματικότητας μπορεί να ιδωθεί ταυτόχρονα σε δυο επίπεδα (:το ίδιο ως αυτόνομη ιστορικά ξεδιπλωμένη ολότητα και επίσης ως απαραίτητο μοναδικό τμήμα μιας μεγαλύτερης και πιο σύνθετης ολότητας), αλλά και στο γνωσιολογικό επίπεδο στο επίπεδο της «αμοιβαίας εξάρτησης» των επιμέρους γνώσεων (θεωρητικών και πρακτικών). Με τον τρόπο αυτό και τα μεθοδολογικά εργαλεία, οι έννοιες και οι κατηγορίες που υιοθετεί ο ιταλός φιλόσοφος είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Η πιο πρόσφατη εμφάνιση των λεγόμενων «οριακών επιστημών» έρχεται ακριβώς να υποδηλώσει και τα αδιέξοδα στα οποία μοιραία προσκρούει κάθε απόπειρα αυστηρής ταξινόμησης και αναγωγισμού της γνώσης.

Σύμφωνα με το L. Geymonat η γνώση παράγεται στο χρόνο και από τα συγκεκριμένα ιστορικά υποκείμενα και επομένως για τον ίδιο και για τη βαθύτερη νεοορθολογική διάθεση που τον χαρακτηρίζει η ενοποιημένη γνώση (ως έκφραση της σύνθεσης του συνόλου των γνωστικών τεχνικών

1. Για τον τρόπο με τον οποίο ο L. Geymonat προσεγγίζει και ερμηνεύει τη φιλοσοφική κατηγορία της ολότητας βλ. *L' esigenza di una storia integrale della ragione*, στο AAVV *Verità e storia. Un dibattito sul metodo della storia della filosofia*. Adelphi, Asti 1956. Τώρα και στο *Scienza e storia. Contributi per uno storicismo scientifico*, Bertani editore, Verona, 1985. Επίσης στο *Scienza e realismo*, Feltrinelli, Milano, 1982 ιδιαίτερα το πρώτο κεφάλαιο.

του ανθρώπινου λόγου) ξεπροβάλλει με τη διπλή φύση του αιτήματος-προγράμματος (postulato-programma), ως προϋπόθεση και ως στόχος και εναντιώνεται σε κάθε τυποποιημένη και φορμαλιστική προσέγγιση της. Στο γνωσιολογικό επίπεδο η κατηγορία της ολότητας έρχεται έτσι να καταρρίψει το διασπαστικό μύθο της ύπαρξης ενός χάσματος ανάμεσα στις δύο κουλτούρες (μιας ανθρωπιστικής - ιστορικοφιλοσοφικής φύσης και μιας άλλης επιστημονικής)¹, και ταυτόχρονα ανατρέπει και υπερβαίνει το ρήγμα μεταξύ ιστορικού υλισμού και διαλεκτικού υλισμού που είχε ενισχυθεί και από το μηχανιστικό πνεύμα του εμπειρικού και χυδαίου υλισμού, αλλά και, αυτό είναι μια σημαντική κατάκτηση, προσδιορίζει τα όρια και τους ρόλους μεταξύ τυπικής μεθόδου και διαλεκτικής μεθόδου. Η προσπάθεια όμως του L. Geymonat κινείται και στην κατεύθυνση της αποδέσμευσης της κατηγορίας της ολότητας από τα μεταφυσικά και ιδεαλιστικά δεσμά του παρελθόντος ώστε να συνδεθεί με τις σύγχρονες απαιτήσεις.

Στη μακρά πνευματική πορεία του ο ιταλός στοχαστής αφιέρωσε σημαντικές μελέτες πάνω στο ζήτημα της ενοποιημένης γνώσης. Για τον ίδιο η χρήση του όρου γνώση στον ενικό εμπεριέχει την απειλή μιας ασάφειας και ενός απόλυτου που μπορούν να οδηγήσουν σε αδιέξοδο και σε μεταφυσικούς προσανατολισμούς, στο βαθμό που εύκολα αναδύεται η γοητεία μιας υπεραπλούστευσης και μιας σχηματικής ταύτισης εκείνης ή της άλλης επιμέρους γνώσης (μαθηματικά, πολιτική, αισθητική, φυσικές επιστήμες, θεολογία κ.λ.π.) με τη γνώση στη γενικότερη εκδοχή της με αποτέλεσμα να εγερθούν αξεπέραστα εμπόδια στην προσπάθεια θεμελίωσης τόσο αυτής της γνωσιοθεωρίας όσο και της κατηγορίας της ολότητας χωρίς την οποία είναι μάλλον αδύνατο να προχωρήσουμε σε ένα βαθύτερο επίπεδο. Για το L. Geymonat συνεπώς δεν υπάρχει η απόλυτη Γνώση, υπάρχουν μόνο ιστορικές, συγκεκριμένες και μεταβλητές γνώσεις που αναπτύσσονται ως τεχνικές του ανθρώπινου νου και λόγου απέναντι στη φυσική, την ανθρώπινη και τη γνωσιολογική πραγματικότητα.

Σε κάποιους θα μπορούσε να δημιουργηθεί η υποψία ενός πνεύματος αυστηρού επιστημονισμού το οποίο «πιθανόν» να κυριαρχεί στο έργο του L. Geymonat, καθώς έντονο είναι το ενδιαφέρον του για τα επιστημονικά επιτεύγματα, την επιστημονική πρακτική και γενικότερα την θετικο-επιστημονική γνώση. Θα παρατηρούσαμε ότι αυτή η ένσταση, ισχύει μέχρι κάποιο σημείο. Όσο αφορά στο έντονο ενδιαφέρον του ιταλού φιλόσοφου για τις ακριβείς επιστημονικές γνώσεις θα τονίζαμε ότι βαθύτερη πρόθε-

1. Βλ. τον πρόλογο του L. Geymonat στο Charles P. Snow *The two cultures: And a second look an expanded version of the two cultures and the scientific revolution*, Cambridge 1959 (ιταλική μετάφραση, Feltrinelli, Milano, 1964).

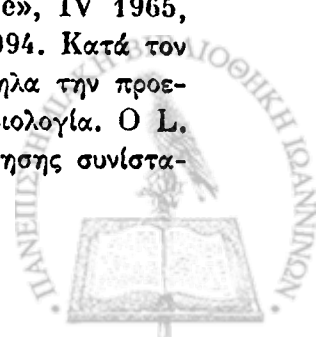
ση του L. Geymonat ήταν η νομιμοποίηση τους ως απαραίτητων προϋποθέσεων μιας γνωσιοθεωρίας και η ταυτόχρονη αποδυνάμωση της αντιεπιστημονικής στάσης σημαντικού τμήματος του ιταλικού και ευρωπαϊκού ιδεαλισμού, αλλά και το ξεγύμνωμα εκείνων των ρευμάτων του μαρξισμού (αρχής γενομένης από τον πρώιμο G. Lukács μέχρι τη Σχολή της Φρανκφούρτης)¹, που οδήγησαν στη ρήξη μεταξύ ιστορικού υλισμού και διαλεκτικού υλισμού και που επιφύλασαν στην επιστημονική γνώση μια περιορισμένη θέση κομπάρσου, παραμελώντας ακριβώς τόσο κλασικά μαρξιστικά κείμενα όσο και τη σταθερή ανησυχία της μαρξιστικής οπτικής για όλα τα πεδία της γνώσης, με αποτέλεσμα να υιοθετείται η πρόκριση του ιστορικού υλισμού, σε βάρος του διαλεκτικού υλισμού (της θεωρησιακής φιλοσοφίας σε βάρος των επιστημών) και να επισημοποιείται η μεταξύ τους διάσπαση.

Για το L. Geymonat οι διάφορες μορφές γνώσεων δεν αποτελούν απομονωμένα τμήματα, ξεκομμένα το ένα από το άλλο, αλλά, και εδώ υπογράμμιζε ιδιαίτερα τη σημασία που καταλαμβάνουν σήμερα οι «οριακές επιστήμες», οποίες καταμαρτυρούν τον αυθαίρετο και τεχνητό χαρακτήρα κάθε τεμαχισμού στο επίπεδο των ανθρώπινων γνώσεων, κατανοούνται στα πλαίσια μιας ολιστικής και σφαιρικής αντιμετώπισης του γνωσιολογικού προβλήματος. Σήμερα θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε το ενδιαφέρον του L. Geymonat για την ενοποιημένη γνώση μέσα από την έννοια της διεπιστημονικότητας, η οποία ασφαλώς δεν έχει να κάνει ούτε με μια μηχανιστική, αθροιστική και σωρευτική αντίληψη της γνώσης, ούτε με την απλή πολυεπιστημονικότητα. Χρειάζεται να τονίσουμε ότι αυτή η πάλη του L. Geymonat για την επίτευξη και την ισχυροποίηση της ενοποιημένης γνώσης έχει ρίζες βαθιές, που συνδέονται και με το ξεπέραςμα του περιφημου χάσματος ανάμεσα στις δύο κουλτούρες.

Η απόρριψη μιας απόλυτης διάσπασης μεταξύ των διάφορων γνώσεων, καθιστά αδύνατη, για το L. Geymonat, και την όποια ιεραρχική ταξινόμησή τους όπως και την απόρριψη εξωιστορικών κριτηρίων (ή ενός κριτηρίου των κριτηρίων). Από εδώ και η ανάγκη μια ιστορικής και δυναμικής ερμηνείας του ζητήματος της ενοποιημένης γνώσης². Είναι απολύτως εν-

1. *Sulla teoria leniniana del riflesso e dell'approfondimento* στο *Attualità del materialismo dialettico* (με κείμενα των E. Bellone, L. Geymonat, G. Giorello, S. Tagliagambe), Editori Riuniti, Roma, 1974.

2. *L' unificazione del sapere scientifico*, αρχικά στο «De homine», IV 1965, σελ. 15-16, στη συνέχεια στο *La ragione*, Casale Monferrato (AL), 1994. Κατά τον A. Comte οι επιστήμες που προηγούνται της κοινωνιολογίας και παράλληλα την προετοιμάζουν, είναι: τα μαθηματικά, η αστρονομία, η φυσική, η χημεία, η βιολογία. Ο L. Geymonat, χωρίς να παραμελεί το γεγονός ότι η αξία αυτής της ταξινόμησης συνίστα-

δεικτικά τα όσα σημειώνει ο ίδιος ο ιταλός φιλόσοφος πάνω σε αυτό το ζήτημα: «Η μελέτη της εννοποίησης της επιστημονικής γνώσης από την οπτική του γνωστικού αντικειμένου χωρίς αμφιβολία αντιπροσωπεύει ένα ζήτημα που απαιτεί πολύ κόπο, τόσο για τον επιστήμονα όσο και για τον φιλόσοφο. Πράγματι, όλοι γνωρίζουμε ότι η αναφορά σε μια ενότητα αντικειμένων γνωστών από τις επιστημονικές έρευνες μπορεί να ενέχει πολλούς και σοβαρούς κινδύνους. Γνωρίζουμε εν τούτοις ότι κάθε αξίωση διάσπασης αυτών των αντικειμένων σε τομείς ολοκληρωτικά χωρισμένους οι οποίοι να διέπονται από νόμους μεταξύ τους μη αναγώγιμους, διαψεύστηκε από την πρόοδο των επιστημών. Αρκεί να σκεφτούμε την αριστοτελική αξίωση να αντιπαραταχθούν ο υποσελήνιος κόσμος και ο ουράνιος, αξίωση που εκμηδενίστηκε από την νευτώνεια μηχανική. Κατά τον ίδιο τρόπο σήμερα η κυβερνητική καταρρίπτει τα παλαιά τείχη μεταξύ ανδρικού ύλης και ύλης ζώσας και σκεπτόμενης. Αν η ενότητα των αντικειμένων που οι διάφορες επιστήμες ερευνούν δε συνιστά ακόμα και ούτε ποτέ θα μπορέσει να αποτελέσει ένα αποτέλεσμα απόλυτα βέβαιο, είναι αναμφισβήτητος όμως ο απαράδεκτος χαρακτήρας της αντίθετης θέσης, δηλαδή της υποδιαίρεσης αυτών των αντικειμένων σε πεδία μεταξύ τους ολοκληρωτικά χωρισμένα και στερούμενων οποιουδήποτε δεσμού»¹.

Στα πλαίσια της αυτής ολιστικής ερμηνείας των ανθρώπινων γνώσεων η κατηγορία του επιστημονικοτεχνικού κεκτημένου (ΕΤΚ) είναι καθοριστικής σημασίας για το L. Geymonat και τούτο γιατί μονάχα διαμέσου αυτής μπορούμε να κατανοήσουμε ακόμα καλύτερα το πρόβλημα της ενοποιημένης γνώσης. Είναι γεγονός ότι το ΕΤΚ επιχειρεί να αγκαλιάσει την πραγματικότητα των γνώσεων χάρη στην πλουραλιστική πληρότητά του. Το ΕΤΚ είναι πάνω απ'όλα ο «τόπος» συνάντησης, δημιουργικής σύνθεσης και άρθρωσης του αυστηρού με το μη αυστηρό, του τυπικού με το μη τυπικό, με ό,τι προϋπάρχει ή διαφεύγει της αυστηρής ακριβόλογης τυποποίησης· συνιστά πεδίο γόνιμης συνδιαλλαγής φορμαλιστικών μεθόδων και θέσεων και κοινών εμπειρικών αντιλήψεων, μεταξύ ρευστών ευέλικτων και

ται στην «ενότητα των διαφόρων επιστημών που καταλήγουν -κατά τον Comte- να δημιουργήσουν ένα μοναδικό αδιάσπαστο δέντρο», επισημαίνει από την άλλη πως το «πρόβλημα της ταξινόμησης των επιστημών βασιάνιζε, μετά τον Comte, όλους τους εξέχοντες αντιπροσώπους του θετικισμού (Spencer, Mill)». Και στη δική τους περίπτωση όμως το βασικό ελάττωμα της αντίληψής τους βρισκόταν στην «ανομολόγηση αξίωσή τους να εφαρμόσουν στην επιστημονική σκέψη μια κατηγορία χαρακτηριστική της παλαιάς μεταφυσικής: την απόλυτη συστηματικότητα, την απόλυτη λογική συνέπεια των ερευνών... από εδώ λοιπόν και η αδυναμία να βρεθεί μια λύση που να μην είναι αθεράπευτα δογματική». Βλ. και *Il pensiero scientifico*. Milano 1954, σελ. 99-100.

1. *La ragione*, ό.π. σελ. 146.

αυστηρά διατυπωμένων θεωρήσεων, επίπεδο έκφρασης της ιστορικής διαμόρφωσης των γνώσεων όπως και της μεταβλητότητάς τους και της επιστημονικής λογικότητας. Το ΕΤΚ: α) μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε ότι η επιστήμη δεν μπορεί να αναχθεί σε μια συλλογή τυπικών θεωριών, παρά το γεγονός ότι αυτές σήμερα αποκτούν συνεχώς μεγαλύτερη σημασία· β) αγκαλιάζει ένα άλλο ευρύ πεδίο εννοιών, περισσότερο ή λιγότερο οργανωμένων, που αντλούνται από την πράξη, από το κοινό νου, από τις μεγάλες διαισθήσεις των μεταφυσικών (σ' αυτό ανήκουν επίσης και οι προ-τυπικές θεωρίες, που επεξεργάστηκαν οι επιστήμονες του παρελθόντος και οι οποίες σήμερα θεωρούνται απαράδεκτες από την επιστημονική κοινότητα). Αυτός ακριβώς ο πολυσυλλεκτικός, πολυδιάστατος και ιστορικά ακατάπαυστα δυναμικός, ανοικτός και μεταβλητός χαρακτήρας του ΕΤΚ μάς επιτρέπει να διαπιστώσουμε πως δεν έχει νόημα να αναζητήσουμε ένα απόλυτο θεμέλιο του επιστημονικοτεχνικού κεκτημένου¹. Από την άλλη η ίδια η εξελικτική και δυναμική, όχι όμως αθροιστική και μηχανική, ερμηνεία του ΕΤΚ μπορεί να μας παρέχει εκείνα τα εργαλεία που απαιτούνται για την αναίρεση του απόλυτου σχετικισμού και της μη συγκρισιμότητας διαμέσου της αναγνωρισμένης αύξησης και του συνεχούς εμπλουτισμού του συνόλου (να τη πάλι η κατηγορία της ολότητας) των ανθρώπινων γνώσεων².

Στην προοπτική αυτής της ενοποιητικής αντίληψης μπορεί να κατανοηθεί πληρέστερα και η σχέση μεταξύ διαλεκτικής μεθόδου, η οποία αναγνωρίζοντας της πολυπλοκότητα του υπαρκτού επιτρέπει και μια ορθότερη προσέγγισή του, και τυπικής λογικής μέθοδος, ώστε να ξεπερασθεί κάθε δογματική και προκατασκευασμένη αντιμετώπισή της³.

Ο ιταλός φιλόσοφος δε διακρίνει καμιά απόλυτη αντίθεση μεταξύ διαλεκτικής μεθόδου και τυπικής λογική. Απεναντίας, τις θεωρεί μέσα από το πρίσμα της συμπληρωματικότητας και της ιδιαιτερότητας των επιπέδων με τα οποία καταπιάνεται η καθεμιά. Ο L. Geymonat αν και αναγνωρίζει ότι η λογική μέθοδος, είναι θεμελιώδης για την αυστηρή παραγωγή των πορισμάτων κάποιας ομάδας αξιωμάτων μιας φορμαλιστικής θεωρίας, εν τούτοις ομολογεί πως η ανάπτυξη της επιστήμης δεν ανάγεται μέσα στις φορμαλιστικές θεωρίες. Τονίζει μάλιστα ότι μια από τις κύριες διαφορές ανάμεσα στο ΕΤΚ και τις επιστημονικές θεωρίες έγκειται στο γεγονός ότι οι τελευταίες μπορούν όλες, τουλάχιστον κατ' αρχήν, να τυποποιηθούν, γιατί η μέθοδος της τυποποίησης αποτελεί τον πιο αυστηρό τρόπο

1. *Scienza e realismo*, Feltrinelli Milano, 1982, σελ. 172-178.

2. *Filosofia e filosofia della scienza*, Feltrinelli, Milano 1960, κεφ. VI.

3. *Scienza e realismo*, ο.π. Ιδιαίτερα το δεύτερο κεφάλαιο σελ. 178-187.

Ακόμα στο *Metodologia neopositivistica e materialismo dialettico*, στη «Critica marxista. Quaderni» 6ο 1972, σελ. 22-40.

έκθεσής τους, ενώ το πρώτο διαφεύγει από κάθε προσπάθεια αξιωματικής διατύπωσης στην οποία υποβάλλεται, γιατί οι παράγοντες που συμβάλλουν στη σύστασή του είναι αναρίθμητοι και μεταβλητοί από την μια εποχή στη άλλη. Συνεπώς για την κατανόηση του ΕΤΚ δεν αρκεί καθόλου η προσφυγή σε μια τυπική μέθοδο, αλλά απαιτείται μια μέθοδος πιο ευέλικτη, όπως ακριβώς είναι η υλιστική διαλεκτική μέθοδος. Καθίσταται έτσι σαφές πως για να κατανοήσουμε τη διαδικασία παραγωγής (επιστημονικών και όχι μόνο) γνώσεων στη σφαιρικότητα και στην πολυπλοκότητά της είναι απαραίτητη όχι απλά η συνύπαρξη των δύο μεθόδων, αλλά και η αρμονική συνολική συνεργασία τους. Δεν πρέπει όμως να παραλείψουμε ότι και η ίδια η διαλεκτική μέθοδος, επειδή δεν πρέπει να περιορίζεται σε υποκειμενικά σχήματα και μοντέλα, ερμηνεύεται από το L. Geymonat σε μια ιστορική και εξελικτική προοπτική τροποποιήσεων, βελτιώσεων και σφαιρικών (ποσοτικών και ποιοτικών) μεταμορφώσεων, υπερβαίνοντας κάθε στατική, υπερβατιστική, αλλά και ουσιοκρατική αντίληψή της.

Από την πλευρά του ο Ιταλός στοχαστής θεωρεί πως μόνο μια υλιστικοδιαλεκτική γνωσιοθεωρία μπορεί να συλλάβει το αυθεντικό περιεχόμενο της σχέσης μεταξύ τυπικής λογικής και διαλεκτικής μεθόδου, όντας ικανή να συλλάβει τη θετικότητα του λάθους, της αντίθεσης και της «ήττας», καθώς μόνο μέσα από την αναγνώριση του σφάλματος επιβεβαιώνεται η ιστορικότητα των γνωστικών τεχνικών, αλλά και η αντικειμενικότητα -όχι η απολυτότητα- του πραγματικού. Για το L. Geymonat όμως η ρητή απόρριψη κάθε μεταϊστορικού, μεταφυσικού και ιδεαλιστικού κριτηρίου, η άρνηση ενός κριτηρίου των κριτηρίων επαλήθευσης της αντικειμενικότητας και της επιστημονικότητας των γνώσεων δεν πρέπει να συγχέονται ούτε με μια ολότελα αυθαίρετη επιλογή ούτε με τον αγνωστικισμό.

Κατανοούμε πλήρως στο σημείο αυτό πως το ζήτημα της ενοποιημένης ανθρώπινης γνώσης μπορεί να ερμηνευτεί μονάχα μέσα από την αναγνώριση της άρρηκτης σύνδεσης και της διαλεκτικής αμοιβαιότητας μεταξύ θεωρίας και πράξης. Και ασφαλώς δεν θα ήταν δυνατό να παραβλέψουμε την καταλυτική επίδραση που άσκησαν πάνω στον Ιταλό στοχαστή οι Θέσεις για το Feuerbach, αλλά και γενικότερα τα μαρξιστικά κείμενα στο σημείο αυτό, καθώς με το πέρασμα του χρόνου το κριτήριο της πράξης αρχίζει πλέον να διαγράφεται συνεχώς πιο ξεκάθαρα και μέσα από την υλιστικοδιαλεκτική οπτική γωνία. Ο L. Geymonat θα ομολογήσει μάλιστα πως ο μαρξισμός στάθηκε περισσότερο ικανός από τους διάφορους δυτικούς ειδικούς και επαγγελματίες φιλόσοφους της επιστήμης να αναλύσει και να εκτιμήσει τους πολύπλοκους δεσμούς που αναπτύσσονται μεταξύ καθαρής και εφαρμοσμένης επιστήμης, μεταξύ επιστήμης και τεχνολογίας. Η τεχ-

νική δεν είναι πια απλή θεραπεινίδα της θεωρίας και της επιστήμης, αλλά αναδεικνύεται σε ισάξια τους και σε εξαιρετικό παράγοντα της ανθρώπινης γνώσης. Και πράγματι στο σημείο αυτό καθίσταται έντονη η αντίθεση του L. Geymonat με τα διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα που περιόριζαν το ρόλο της πράξης¹.

Όταν τώρα κάνουμε λόγο για την απαίτηση μιας ορθής ερμηνείας της σχέσης μεταξύ θεωρίας και πράξης, οφείλουμε να αναφερόμαστε σε μια «ολική κοινωνική πράξη»: που δεν πρέπει να θεωρείται ως απλή εφαρμογή των θεωρητικών επεξεργασιών, αλλά η οποία να μετέχει στη διαδικασία σύνθεσης μιας διαλεκτικής ενότητας που υπερβαίνει το απλό άθροισμα των μερών (πράξης και θεωρίας). Η πρώτη (πράξη) προσφέρει στη δεύτερη (θεωρία) δυνατότητες εμπειρικής επαλήθευσης των επεξεργασιών της, ένα συνεχώς αυξανόμενο αριθμό αναγκών που πρέπει να ικανοποιηθούν τεχνικά προβλήματα και συγκεκριμένες πολύπλοκες απαιτήσεις που προωθούν ανώτερου βαθμού αφαιρέσεις και η δεύτερη με τη σειρά της δεν υπηρετεί μόνο καθημερινές τεχνικές ανάγκες, αλλά προσεκτείνει και διευρύνει τις βάσεις και τις προϋποθέσεις που στηρίζουν και εμπλουτίζουν την τεχνική πρακτική και δραστηριότητα. Αυτό ακριβώς το συμπέρασμα προκύπτει ως αναπόφευκτη συνέπεια της κριτικής και απορριπτικής θέσης του L. Geymonat απέναντι στον αβάσιμο παραδοσιακό διαχωρισμό μεταξύ τεχνικής και θεωρητικής επιστήμης, σύμφωνα άλλωστε και με τα διδάγματα της νεώτερης και σύγχρονης επιστημονικής έρευνας. Και εδώ επισημαίνεται η σημασία του διαλεκτικού υλισμού, στην αναγνώριση και στην κατανόηση της ενότητας θεωρίας και πράξης. Παρατηρεί σχετικά ο L. Geymonat: «Σήμερα είναι αβάσιμη πλέον η παλαιότερη θέση του Comte σύμφωνα με την οποία η τεχνική δεν έχει άλλη αποστολή παρεκτός να εφαρμόζει τις υποδείξεις της καθαρής επιστήμης. Αυτό σημαίνει ότι η τεχνική δεν περιορίζεται να δέχεται τα «φώτα» της επιστήμης, αλλά ότι είναι ικανή να της προσφέρει πολύτιμες υποδείξεις. Κατά το διαλεκτικό υλισμό λοιπόν αυτή η αμοιβαιότητα δεν ισχύει μόνο στο χώρο των σχέσεων μεταξύ επιστήμης και τεχνικής, αλλά σε ένα γενικότερο πεδίο. Αυτή η κατεύθυνση (του διαλεκτικού υλισμού) υποστηρίζει ότι η πράξη δεν είναι απλή εφαρμογή της θεωρίας, αλλά κατέχει μια αυθεντική αντικειμενική αξία· καλύτερα, είναι ακριβώς αυτή που προσδίδει μια αντικειμενική αξία στα

1. Για το κριτήριο της πράξης και τη σχέση μεταξύ θεωρίας και πράξης σε μια υλιστικοδιαλεκτική οπτική βλ.: *Metodologia neopositivistica e materialismo dialettico*, ο. π. Επίσης *Scienza e realismo* ο.π. σελ. σελ. 187-194, και *Materialismo dialettico e verità*, «Medicina popolare», 1ο Ιούλης- Σεπτέμβρης 1978. Το δεύτερο κείμενο αποτελεί την εισαγωγή στο έργο του Chang En Tse (Zhang Enci), *Conoscenza e verità secondo la teoria del riflesso*, Feltrinelli, Milano, 1978.

πορίσματα της θεωρίας... Η θεωρία με την πράξη συγκροτούν ένα ενιαίο σύνολο στη μετατροπή των αντικειμένων, δηλαδή στις διαδικασίες παραγωγής (ουσιαστικά τότε πρόκειται για την «κοινωνική πράξη»)...¹. Και στην περίπτωση αυτή όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δεν πρόκειται για ένα σύνολο στατικών, αμετάβλητων και παθητικών-απόλυτων εννοιών και κατηγοριών, αλλά για το σύνολο των τεχνικών που επιβεβαιώνονται, εμπλουτίζονται, μεταβάλλονται και ισχυροποιούνται μέσα στην πράξη, διάμεσου της «ενεργητικής παρέμβασης». Από την άλλη όταν κάνουμε λόγο για θεωρία και πράξη μιλάμε ουσιαστικά για δύο διαφορετικές γλώσσες, για δύο διαφορετικά «γλωσσικά ιδιώματα», αυτόνομα, αλλά εξίσου καθορισμένα στα πλαίσια της ίδιας ολότητας.

Μέσα από την πράξη, η οποία συνιστά και το πεδίο επαλήθευσης των γνώσεων, η αντανάκλαση της πραγματικότητας στο υποκείμενο δεν παραμένει απλή παθητική καταγραφή του εξωτερικού κόσμου, αλλά μετατρέπεται και σε ενεργητική αντανάκλαση, σε ενεργητική παρέμβαση στη διαδικασία μετατροπής του αντικειμενικού κόσμου. Αυτή η δραστηριότητα όμως εμπεριέχει ταυτόχρονα μια διπλή διαβεβαίωση: εκείνη της αντικειμενικότητας των γνώσεων και της αντικειμενικότητας του πραγματικού².

3. Υφίσταται στην αντίληψη του L. Geymonat μια έννοια μέσα από την οποία είμαστε υποχρεωμένοι να ερμηνεύουμε κάθε παρατήρηση, κάθε σημείωση, κάθε πτυχή του έργου του: η ιστορικότητα. Είναι η αναγνώριση της ιστορικότητας της φυσικής πραγματικότητας, της ιστορικότητας του ανθρώπου και των ανθρώπινων γνώσεων, η οποία τον συνέδεσε αρχικά στο θετικισμό του A. Comte και στη συνέχεια τον έστρεψε μακριά από το λογικό εμπειρισμό του Κύκλου της Βιέννης, υπογραμμίζοντας της αδιαφορία των νεοθετικιστών για την ιστορία της επιστήμης. Και είναι τελικά η ίδια η ιστοριστική οπτική του, το ενδιαφέρον του προς τις δυναμικές και εξελικτικές όψεις των ανθρώπινων γνώσεων που τον ώθησε προς το διαλεκτικό υλισμό.

Στο *Filosofia e filosofia della scienza*, (Φιλοσοφία και φιλοσοφία της επιστήμης) είναι φανερό και έντονη η αγωνία του L. Geymonat να θεμελιώσει μια «νέα μορφή ιστορισμού» (ασφαλώς όχι ιδεαλιστικής φύσης) που θα μπορούσε να είναι «υλιστική, αλλά μόνο με την έννοια ότι θα πρόκειται για ένα μη μεταφυσικό, μετά-συμβατιστικό υλισμό». Είναι όμως αλήθεια ότι ήδη από τα πρώτα κείμενά του, εκείνα της δεκαετίας του τριάντα, ο ιταλός φιλόσοφος απέδιδε εξαιρετική βαρύτητα στην επισήμανση

1. *Scienza e realismo*, Feltrinelli Milano, 1982. Σελ. 188.

2. G. Giorello *Sulla teoria leniniana del riflesso e dell' approfondimento* στο *Attualità del materialismo dialettico*, ο.π.

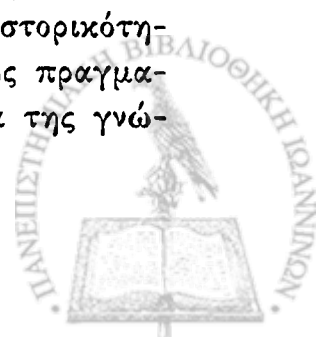

της ιστορικότητας του συγκεκριμένου χαρακτήρα των γνώσεων. Η επιβεβαίωση της ιστορικότητας της γνώσης αποτελεί αναντίρρητα μια από τις ισχυρές παραμέτρους της γνωσιοθεωρίας του.

Για το L. Geymonat αποτελεί αναμφισβήτητο γεγονός ότι ζούμε και ενεργούμε στην ιστορία και για τούτο και οι επιστημονικές (και συνολικά: οι γνωστικές) κατασκευές μας συγκροτούνται και εξελίσσονται στην ιστορία. Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για τη δική μας γενική αντίληψη του κόσμου καθώς και για την έννοια της φύσης και της λογικότητας. Η αναγνώριση της ιστορικότητας της επιστήμης εμπεριέχει λοιπόν μια διπλής σημασίας αναγνώριση: α) ότι η επιστήμη συνιστά ένα αναμφισβήτητο ιστορικό γεγονός, ότι πραγματοποιείται μέσα στην ιστορία από τα συγκεκριμένα υποκείμενα και β) ότι η επιστήμη και οι επιστημονικές γνώσεις είναι εμποτισμένες με ιστορία κατέχουν μια αδιαμφισβήτητη ιστορικότητα. Είναι προφανές ότι οι δύο πλευρές δεν αλληλοαποκλείονται αλλά αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλεξαρτώνται.

Βλέπουμε με τον τρόπο αυτό πως η κατηγορία της ιστορικότητας έχει όπως άλλωστε και κάθε φιλοσοφική κατηγορία, ταυτόχρονα οντολογική και γνωσιολογική σημασία και τούτο στο μέτρο που αφορά τόσο στην ίδια την πραγματικότητα (μια πραγματικότητα σε συνεχή εξέλιξη και μεταβολή, είτε πρόκειται για τη φυσική, είτε για την κοινωνική πραγματικότητα), στη διαδικασία κατανόησης αυτής της πραγματικότητας, της εννοιολογικής ιδιοποίησης του υπαρκτού από την πλευρά του ανθρώπου, όσο σε ένα άλλο επίπεδο και στην ιστορικοποίηση αυτών των ίδιων των μεθόδων και των εννοιολογικών εργαλείων του ανθρώπινου πνεύματος. Αυτή όμως η πλήρης αναγνώριση της ιστορικότητας δε θα μπορούσε να επιτευχθεί παρά μόνο στη βάση μιας ρεαλιστικής θεώρησης της σχέσης φύσης / ανθρώπου μιας ιστορικοποίησης αυτής της σχέσης και μιας συνεχούς επαναδιατύπωσής της.

Ιστορικοποίηση της γνώσης στην αντίληψη του L. Geymonat σημαίνει όμως και εξανθρωπισμός της γνώσης (της επιστημονικής, της φιλοσοφικής, της αισθητικής κ.α.: με δυο λόγια της οποιαδήποτε μορφής ανθρώπινης γνώσης), σημαίνει να της αποδώσουμε εκείνη την ιστορική και δυναμική προοπτική που ανατρέπει την υπερβατική, άκαμπτη και στατική αλήθεια των ιδεατών και απόλυτων γνώσεων, σημαίνει να τοποθετηθεί στη χρονικότητα των ανθρώπινων εννοιολογικών και πρακτικών τεχνικών σε μια διαδικασία συνεχών αμφισβητήσεων και δημιουργικών ανατροπών, επιβεβαιώσεων, εμβάθυνσης και εμπλουτισμού της γνώσης. Η ιστορικότητα της γνώσης αναδεικνύει και την παράλληλη ιστορικότητα της πραγματικότητας. Στο σημείο αυτό ακριβώς συναντώνται η λογικότητα της γνώ-

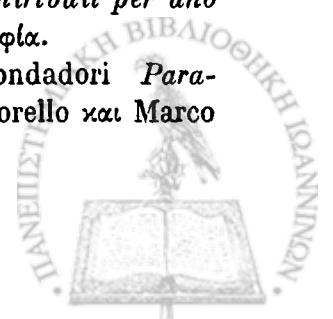
σης και η λογικότητα της πραγματικότητας¹. Η επιβεβαίωση της ιστορικότητας και άρα της συνέχειας της γνώσης επιβεβαιώνει και τη λογικότητα της εξέλιξής της. Από εδώ προκύπτει και η αναπόφευκτη απόρριψη και το ξεπέρασμα κάθε μορφής αυθεντίας, και κάθε μορφής «ιερών» κειμένων. Η αποκτημένη γνώση του παρελθόντος είναι χρήσιμη, αλλά πρέπει να τροποποιηθεί ανάλογα με τις σύγχρονες ανάγκες και τα πιο πολύπλοκα επίπεδα που παρουσιάστηκαν.

Ο «επιστημονικός ιστορισμός»² του L. Geymonat αναγνωρίζει την αυτονομία των παραγόντων που επιδρούν πάνω στην ανάπτυξη της γνώσης και χωρίς να υπερεκτιμά τους εξωτερικούς κοινωνικο-οικονομικούς, πολιτικούς παράγοντες (*esternismo*) αναγνωρίζει και την αναμφισβήτητη εσωτερική πορεία και συνοχή, την εσωτερική ιστορική δυναμική (*internismo*) αυτής της γνώσης (εξωτερική και εσωτερική ιστορία των γνώσεων). Απορρίπτεται έτσι κάθε μορφή απλουστευτικού αναγωγισμού. Αυτή η διπλής φύσης αναγνώριση της εξωτερικής και της εσωτερικής διάστασης της γνωστικής διαδικασίας τού επιτρέπει όπως είναι φυσικό να αντιληφθεί και την πολυπλοκότητα της ίδιας της γνωστικής διαδικασίας και την μη αναγωγιμότητά της σε προκατασκευασμένα (υλιστικά ή και ιδεαλιστικά) ερμηνευτικά μοντέλα³.

1. Ριζοσπαστικοποιώντας την κατηγορία της ιστορικότητας ο L. Geymonat γενικεύει και τη χρήση του επιστημονικού ιστορισμού, φτάνοντας έτσι στο σημείο να μιλήσει για την ανάγκη μιας ολοκληρωτικής ιστορικοποίησης της ζωής μας, προβάλλοντας τον οντολογικό και γνωσιολογικό χαρακτήρα της. Ο επιστημονικός ιστορισμός αναδεικνύεται έτσι σε προγραμματική αρχή όχι μόνο για την αποσαφήνιση της εσωτερικής επιστημονικής λογικότητας, αλλά και για την καλύτερη προσέγγιση και κατανόηση της λογικότητας (-ιστορικότητας) της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς σε αυτή μετέχουν όλες οι εκφράσεις και οι δημιουργίες του ανθρώπινου λόγου: «Ο ιστορισμός μας διδάσκει ότι είμαστε πάντοτε σε εξέλιξη και ότι οφείλουμε να δουλεύουμε υπομονετικά, ακολουθώντας την πραγματικότητα· δεν υπάρχει η άριστη και τέλεια λύση, γιατί έχουμε πάντοτε να κάνουμε με μερικές επανεξετάσιμες και τροποποιήσιμες λύσεις. Το σημαντικό είναι να διατηρήσουμε αυτή την ευρύτητα και τη διαθεσιμότητα πνεύματος προς την προοδευτική και απροκατάληπτη μεταβολή. Η σημασία του «επιστημονικού ιστορισμού» μού φαίνεται πραγματικά τεράστια πάνω από όλα, γιατί ο ιστορισμός πρέπει να διεισδύσει σε κάθε πραγματικότητα και να μας εξοικειώσει με τη σταθερή ιστορικοποίηση της ζωής μας, της κοινωνίας μας και της φυσικής εξέλιξής μας (η οποία κατέχει τη δική της ιστορικότητα που μας εμπλέκει και μας καθορίζει από την πλευρά της φυσιοβιολογικής κατασκευής μας)». *La libertà*, Rusconi, Milano, 1991, σ. 131-132.

2. Μια σε βάθος ανάλυση και ιστορική παρουσίαση του «επιστημονικού ιστορισμού» (*storicismo scientifico*) του L. Geymonat πραγματοποιεί ο Fabio Minazzi στο *Lo storicismo scientifico di Ludovico Geymonat (Scienza e storia. Contributi per uno storicismo scientifico, ο.π.)*, όπου παρατίθεται και πλούσια βιβλιογραφία.

3. Στην περίφημη συνέντευξή του προς τους G. Giorello - M. Mondadori *Paradossi e rivoluzioni. Intervista su scienza e politica* (επιμ. Giulio Giorello και Marco

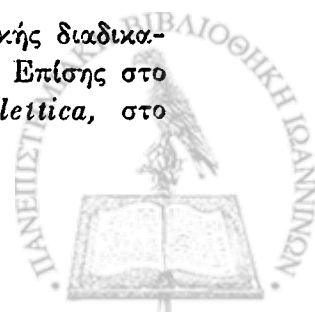

4. Στη νεοορθολογική πρόταση του L. Geymonat η κατηγορία της εμβάθυνσης¹ κατέχει κυρίαρχο και αναντικατάστατο ρόλο, αποτελώντας θεμελιώδες στοιχείο μιας ρεαλιστικής και διαλεκτικής ερμηνείας του κόσμου, γιατί προσφέρει τη δυνατότητα μιας ανεξάντλητης σειράς διερευνήσεων και επεξεργασιών σε πολλαπλά επίπεδα (ιδιαίτερα στο γνωσιολογικό και μεθοδολογικό· σε εκείνο της συγκεκριμένης επιστημονικής έρευνας και στη θεμελίωση μιας θεωρίας της γνώσης προς την υλιστική και ρεαλιστική κατεύθυνση). Στο σημείο αυτό είναι εμφανείς οι οφειλές του L. Geymonat προς το Lenin και το διαλεκτικό υλισμό. Ωστόσο, χάρη και στην άμεση και βαθιά γνώση των σύγχρονων επιστημονικών γνώσεων, η κατηγορία αυτή υπέστη, από την πλευρά του ιταλού στοχαστή, μια περαιτέρω διεύρυνση και μια επεξεργασία που τη συνέδεσε αρχικά με το ρεαλισμό, και στη συνέχεια, ενάντια σε μια λίγο πολύ γραμμική αντίληψή της, με μια ελεύθερη και δυναμική ερμηνεία της, όπου τίποτα δε δίδεται εκ των προτέρων ως δεδομένο.

Σε κάθε περίπτωση για το L. Geymonat η εμβάθυνση συνιστά τόσο μια κατηγορία της νόησης όσο και της πραγματικότητας. Και είναι επίσης άρρηκτα συνδεδεμένη με την αναγνώριση της ιστορικότητας και της δια-

Mondadori), il Saggiatore, Milano 1979 ο L. Geymonat αδράχνει την ευκαιρία για να ξεκαθαρίσει ακόμα περισσότερο τη θέση του: «Αν περιοριστούμε να υποστηρίξουμε ότι η εργασία του επιστήμονα καθορίζεται από την κοινωνία της εποχής στην οποία αυτός ζει δεν έχω αντιρρήσεις να συμφωνήσω. Αντίθετα, κατά βάθος επιχείρησα να το αποδείξω τόσο στο βιβλίο μου για τον Galileo όσο και στο εγχειρίδιο της Ιστορίας της φιλοσοφίας που προοριζόταν για τους μαθητές του λυκείου... Είναι διαφορετικό όμως να υποστηρίξει κάποιος ότι οι επιστημονικές θεωρίες όσο αφορά στο περιεχόμενό τους μπορούν να είναι άμεσα καθορισμένες από την κοινωνική κατάσταση. Αυτή η θέση μού φαινόταν τότε και μου φαίνεται και τώρα απλά ανόητη, γιατί μια θεωρία και ακόμα περισσότερο ένας ώριμος επιστημονικός τομέας προσδιορίζεται, πάνω από όλα από τις προηγούμενες εξελίξεις σε αυτό τον τομέα ή σε συναφείς τομείς, όπως επίσης και από εκείνα τα προβλήματα που οι προηγούμενες περίοδοι επεξεργάστηκαν, αλλά δεν επέλυσαν ολοκληρωτικά. Καμιά θεωρία δε θα ήταν κατανοητή, αν δε λάμβανε υπόψη της τα προβλήματα και τις τεχνικές που αυτή κληρονόμησε από προηγούμενες φάσεις και που η ίδια τροποποίησε, ώστε να δώσει αφορμή για νέες τεχνικές και νέα προβλήματα» (σελ. 89) για να περάσει στη συνέχεια σε μια ανοιχτή αντιπαράθεση προς την «*storia esternista*» του B. Hessen: «Ότι η αγγλική κοινωνία επέδρασε στη σκέψη του Newton πιστεύω δεν το αμφισβητεί κανένας. Μα προς αυτή τη θέση δεν μπορούμε να κάνουμε κάποια μεγαλύτερη παραχώρηση... Δεν είναι δύσκολο να αποδείξουμε ότι (η θεωρία των ροών που αποτελεί το σκελετό της δομής των *Principia*) συνιστά το τελικό αποτέλεσμα επιστημονικών εξελίξεων που πραγματοποιήθηκαν στις πιο διαφορετικές χώρες» (ό.π., σ. 90).

1. Για την κατηγορία της εμβάθυνσης ως οντολογικής και γνωσιολογικής διαδικασίας στο έργο του L. Geymonat βλ. *Scienza e realismo*, ό.π., σ. 70-73. Επίσης στο *Primi lineamenti di una teoria della conoscenza materialistico-dialettica*, στο *AAVV Attualità del materialismo dialettico*, ό.π., σ. 109-112.

δικασιακής φύσης των γνώσεων. Η ιστορικότητα παράλληλα αναδεικνύεται και ως εμβάθυνση της πραγματικότητας, ως ιστορικοποίηση των κατηγοριών που κάθε φορά χρησιμοποιούνται, ως συνεχή και ασταμάτητη τελειοποίηση των γνώσεων στη διαδικασία προσέγγισης του κόσμου, συνεχής αγώνας επίλυσης των παλαιότερων αντιθέσεων και ανάδειξης άλλων διαφορετικών, πιο απαιτητικών, πιο πολύπλοκων. Η ενότητα του οντολογικού και του γνωσιολογικού γίνεται πλέον προφανής. Η αντανάκλαση του εξωτερικού κόσμου, της εξωτερικής πραγματικότητας από την πλευρά των υποκειμένων δε γίνεται με τρόπο παθητικό ή μηχανιστικό. Οι άνθρωποι επιδρούν πάνω στην πραγματικότητα, την τροποποιούν, τη διαμορφώνουν και φέρνουν στο φως συνεχώς νέα επίπεδα αυτής, καινούργιες αντιθέσεις, νέα παράδοξα, ολοένα περισσότερο περίπλοκες καταστάσεις, ώστε να την προσεγγίσουν με ακόμα καλύτερο και πιο πρόσφαρο για τους ίδιους τρόπο. Λς σημειώσουμε ακόμα εδώ ότι πρόκειται για μια ενεργητική αντανάκλαση η οποία σε καμιά περίπτωση δεν εξαντλεί τον κόσμο, ούτε απαιτεί να εξαντλήσει την εξωτερική στο υποκείμενο πραγματικότητα.

Όσο προχωρά η διαδικασία εμβάθυνσης και προσέγγισης της πραγματικότητας τόσο απαιτείται η κατασκευή και η χρήση νεότερων εννοιολογικών τεχνικών, καθώς και η ίδια η διαλεκτική μέθοδος είναι ιστορικά καθορισμένη, οι κατηγορίες της κάθε άλλο παρά αιώνιες και αμετάβλητες, αλλά εύκαμπτες και ευέλικτες, εναντιώνονται σε κάθε μεταϊστορική και μεταφυσική νοηματοδότησή τους. Είναι πλέον προφανές ότι κάθε επίπεδο της πραγματικότητας γίνεται προσπελάσιμο μόνο με τη χρήση ενός κατάλληλα οργανωμένου λεξικού που «μεταφράζει» την πραγματικότητα, ενός ορθολογικού εννοιολογικού μηχανισμού που εξετάζει τις τεχνικές του λόγου και τα πρακτικά εργαλεία στη διαχρονικότητα και στη συγχρονικότητά τους. Πρόκειται όμως για «μετάφραση» ποτέ απόλυτα αποκαλυπτική και πιστή, αλλά ταυτόχρονα αντικειμενική και κατά προσέγγιση, τέτοια που να επιδέχεται συνεχείς βελτιώσεις και τροποποιήσεις, καθώς είναι η ίδια η πραγματικότητα που αναδεικνύει ολοένα διαφορετικές αντιθέσεις και νέα επίπεδα. Ακριβώς στο σημείο αυτό η διαδικασία της εμβάθυνσης αναδεικνύει τον ταυτόχρονα σχετικό, μεταβατικό - ιστορικό και αντικειμενικό χαρακτήρα των γνώσεων με την αναγνώριση της λογικότητας και της επιστημονικής προόδου.

5. Στην αντίληψη του L. Geymonat η άρθρωση μιας γνωσιοθεωρίας ικανής να κατανοήσει την πραγματικότητα αποτελεί έναν εκ των ων ουκ άνευ όρο στη δημιουργία μιας «συνολικής οπτικής του κόσμου και της φύσης, στη θεμελίωση μιας κοσμολογίας». Από την πλευρά της τώρα η «γνωσιοθεωρία αποτελεί τον ουσιαστικό πυρήνα ολόκληρης της φιλοσοφίας» και άρα χωρίς την επίλυση των συγκεκριμένων προβλημάτων που άπτονται

του τρόπου απόκτησης, επιβεβαίωσης και παραπέρα θεμελίωσης αυτών των γνώσεων καθίσταται προβληματική και η συγκρότηση ενός μεθοδολογικού προγράμματος προσανατολισμένου στην ικανοποίηση των ερωτημάτων της φιλοσοφικής έρευνας. Συνεπώς η γνωσιοθεωρία αναδεικνύεται και σε μεθοδολογία της γνώσης, σχέδιο διεύρυνσης των πραγματικών σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων, καθώς και μεταξύ των τελευταίων και της φύσης, αποσαφήνιση των γενικών προϋποθέσεων παραγωγής γνώσεων, αλλά και ελέγχου της εγκυρότητας και της βασιμότητας των αποτελεσμάτων της γνωστικής διαδικασίας, ως προσδιορισμού των πλαισίων έκφρασης της εξέλιξης αυτής της γνώσης, η οποία επιδιώκει μάλλον να προσεγγίσει και να κατανοήσει μια δυναμική και μεταβαλλόμενη πραγματικότητα παρά μια απόλυτη και τελική αλήθεια.

Για να κατανοήσουμε πλήρως την επιλογή του L. Geymonat υπέρ μιας υλιστικοδιαλεκτικής πρότασης, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη τόσο την κριτική του προς τα παραδοσιακά ερμηνευτικά μοντέλα (ο L. Geymonat ασχολείται με την ανάλυση κυρίως εκείνων των K. Popper, I. Lakatos, T. Kuhn, όπως και με τις ερμηνευτικές προτάσεις του P. Feyerebend)¹, όσο και τη βαρύτητα που απέδιδε στην ολότητα, στο φιλοσοφικό και γνωσιολογικό επίπεδο. Ο L. Geymonat κατανοούσε ότι μια υλιστικοδιαλεκτική θεωρία της γνώσης δε θα μπορούσε να νομιμοποιηθεί παρά μόνο αν πετύχαινε να αποκαλύψει τα αδιέξοδα, τις εσωτερικές αδυναμίες και τις αντιφάσεις εκείνων των ερμηνευτικών μοντέλων, που κατά κύριο λόγο κυριάρχησαν στην περίοδο του μεσοπολέμου και στο δεύτερο μισό του αιώνα. Κατά την άποψή του όμως αυτά τα ερμηνευτικά μοντέλα περισσότερο επιβάλλουν μια υποκειμενική λογικότητα στη γνωστική διαδικασία παρά την αντικαθρεφτίζουν με αμερόληπτο τρόπο. Και τούτο ιδιαίτερα στο μέτρο που τα συμπεράσματά τους θεμελιώνονται σε περιορισμένο αριθμό επιστημονικών κλάδων, αλλά και παραδειγμάτων και περιπτώσεων, με αποτέλεσμα να αποκλείουν περιπτώσεις οι οποίες πιθανώς δεν υποτάσσονται και δεν ανάγονται σε αυτά τα τυποποιημένα μοντέλα. Αυτή η κριτική στάση του όμως δεν αποσιωπούσε την αναμφισβήτητη αλήθεια ότι ο μεθοδολογικός συμβατικός χαρακτήρας των τυποποιημένων ερμηνευτικών μοντέλων μπορεί ενίοτε να λειτουργήσει θετικά προς την κατεύθυνση της επισκόπησης και εμπάθυνσης ορισμένων περιόδων και συγκεκριμένων στιγμών. Σε καμία όμως περίπτωση αυτός ο μεθοδολογικός συμβατικός όρος της δικής μας θεώρησης δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως έκφραση μιας αναλλοίωτης απόλυτης αντικειμενικότητας, αλλά μιας ιστορικά μεταβλητής πραγματικότητας.

1. Βλ. *Riflessioni critiche su Kuhn e Popper*, Edizioni Dedalo, Bari, 1983. Επίσης στο *Scienza e realismo*, ο.π. τέταρτο κεφάλαιο.

Προβάλλει δηλαδή στην προσέγγιση του L. Geymonat επίκαιρη η υπέρβαση της ακαμψίας και της σκλήρυνσης των μετανεοθετικιστικών ερμηνευτικών θέσεων, υπέρβαση που θα επιτρέψει και μια μεγαλύτερη και βαθύτερη ιστορική και θεωρητική επανάκτηση του συνολικού πλαισίου της υπόλοιπης φιλοσοφικής σκέψης του αιώνα. Μια τέτοια απαίτηση υπέρβασης (την οποία ο L. Geymonat θεωρούσε προς μια διαλεκτική υλιστική κατεύθυνση) μπορούσε να ικανοποιηθεί όμως μονάχα μέσα από την αναγνώριση της οντολογικής και γνωσιολογικής φύσης της ολότητας, η οποία με τη σειρά της θα μπορούσε να κατανοηθεί μόνο μέσα από μια ανοικτή και διαλεκτική μέθοδο ικανή να ακολουθήσει και όχι να περιορίσει (όπως έπρατταν παλαιότερα ερμηνευτικά μοντέλα) την (οντολογική και γνωσιολογική) πραγματικότητα. Ο L. Geymonat στέκεται ανοικτά, δηλαδή κριτικά, απέναντι στα εκάστοτε εννοιολογικά και κατηγοριακά εργαλεία του ανθρώπινου λόγου, τα οποία δε συνιστούν αιώνια, αμετάβλητα απόλυτα εργαλεία, παρά μόνο ιστορικοποιούνται, άρα σχετικοποιούνται στην συγκεκριμένη και αντικειμενική εγκυρότητα που τα χαρακτηρίζει. Με τη σειρά της τώρα αυτή η αναγνώριση δεν πρέπει να συγχέεται, ούτε με την αυθαιρεσία, ούτε με την ασυνέπεια, ούτε και με τον απόλυτο υποκειμενισμό. Τα ανθρώπινα εργαλεία δεν αποτελούν απλά αυθαίρετα διανοητικά παιχνίδια, αλλά υποβάλλονται στη ιστορική δοκιμασία και διαμέσου της πράξης και μέσων από αυτή οφείλουν να σφυρηλατηθούν, να αποδείξουν την όποια ισχύ τους.

Ήταν έντονη και σταθερή η ανησυχία του L. Geymonat να επιλύσει τα δύσκολα και πολύπλοκα ζητήματα της γνώσης, χωρίς ταυτόχρονα να εκπίπτει στο σχετικισμό ούτε σε μια ιδεαλιστική προσέγγιση του υπαρκτού· ανησυχία που συναντάται στα πρώτα κείμενά του και περνώντας μέσα από τις σημαντικές προτάσεις του *Materialismo e problema della conoscenza* (Ο υλισμός και το πρόβλημα της γνώσης, 1946), φτάνει μέχρι το *Primi lineamenti di una teoria della conoscenza materialistico-dialettica* (Θεμελιώδεις αρχές μιας υλιστικο-διαλεκτικής γνωσιοθεωρίας, 1974). Ο ιταλός φιλόσοφος καταπιάστηκε με πάθος για τη θεμελίωση μιας γνωσιοθεωρίας που να ικανοποιεί τις σύγχρονες απαιτήσεις, να προσεγγίζει μια πραγματικότητα πολύπλοκη και πολυσχιδή.

Η ερμηνευτική προοπτική που αναδεικνύεται μέσα από μια υλιστικο-διαλεκτική γνωσιοθεωρία, σε αντίθεση με ό,τι επέτρεπε μια μηχανιστική χρήση της δεν προβλέπει a priori, αλλά κατανοεί a posteriori, αναλύει εκ των υστέρων την πολλαπλότητα και την πολυπλοκότητα των συσχετισμών και των αλληλεξαρτήσεων. Και ακριβώς επειδή αποφεύγει κάθε προφητική και μεταφυσική ντετερμινιστική πρόβλεψη, είναι ικανή να ενσωματώσει και να διαφωτίσει ακόμη και δυσεπίλετες στιγμές της γνωστικής διαδικασίας (όπως π.χ. η ενόραση, η αντίθεση, η φαντασία κ.λ.π.). Για τον ιταλό στοχα-

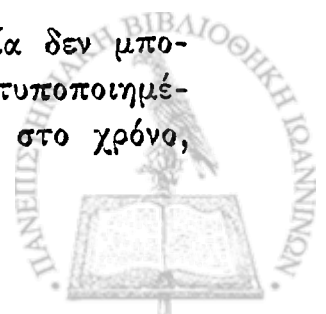
στή η πραγματικότητα της επιστημονικής εξέλιξης είναι περισσότερο πολύπλοκη και πολυσχιδής από ό,τι θα επιθυμούσαμε. Η αναγνώριση όμως αυτής της πολυπλοκότητας, της ελαστικότητας και του πλουραλισμού της, όχι μόνο δεν αναιρεί, αλλά υποστηρίζει την ορθολογικότητα του γνωσιολογικού προβλήματος και της γνωστικής διαδικασίας. Στην προοπτική αυτή υπάρχει ανάγκη εφαρμογής μιας διαλεκτικής μεθόδου ανοικτής και όχι άκαμπτης.

Η υλιστικοδιαλεκτική πρόταση του L. Geymonat είναι, όπως ακριβώς αφήσαμε να φανεί και από τα προηγούμενα, κάθετα αντίθετη σε κάθε *a priori* τυποποιημένο σχήμα, το οποίο ερμηνεύει από έξω την επιστήμη και τη συνολική γνωστική διαδικασία και της επιβάλλει έτσι την όποια ιστορικότητα και λογικότητα. Και γι' αυτό οφείλεται στο ότι η υλιστικοδιαλεκτική γνωσιοθεωρία α) αναγνωρίζει την εσωτερική λογικότητα / ιστορικότητα της γνώσης και β) αφήνοντας άφθονο χώρο εφαρμογής στην ανοικτή διαλεκτική μέθοδο, ξεφεύγει από τον κίνδυνο μιας άκαμπτης - τυπικής λογικής και μιας αυστηρής αξιωματικοποίησης και τυπικοποίησης των επιστημονικών θεωριών, μπορεί να αναγνωρίσει, να προσλαμβάνει και, αν χρειάζεται να αφομοιώνει εκείνα τα δεδομένα και εκείνες τις γνώσεις που αντιστέκονται στην απριωρική σχηματοποίηση.

Για το L. Geymonat η θεμελίωση μιας αυθεντικής υλιστικοδιαλεκτικής γνωσιοθεωρίας είναι η μόνη πραγματική διέξοδος για την ανάγνωση, την προσέγγιση και τη μετατροπή του κόσμου και της πραγματικότητας, το σταθερό σημείο αναφοράς της μετατροπής της παθητικότητας σε ενεργητικότητα, σε δημιουργική παρέμβαση στο γίγνεσθαι του φυσικού, αντικειμενικού και κοινωνικού χώρου.

Στο φώς των όσων προαναφέραμε μόνο διαμέσου μιας υλιστικοδιαλεκτικής γνωσιοθεωρίας μπορεί να αποσαφηνιστεί πλήρως και το ζήτημα της τωρινής κρίσης της λογικότητας / επιστημονικότητας της (επιστημονικής) γνώσης, που ταλαιπωρή και ανησυχεί το σύγχρονο προβληματισμό. Από την αποτυχία των υπόλοιπων ερμηνευτικών μοντέλων και από το αναπόφευκτο εναγκαλισμό τους με μια μεταφυσική διάθεση έρχεται στην επιφάνεια όχι ακριβώς η κρίση της λογικότητας / επιστημονικότητας της γνώσης, αλλά απεναντίας η μοιραία κρίση των σημερινών κυρίαρχων ερμηνευτικών και εννοιολογικών σχημάτων και των τωρινών αντιλήψεων περί λογικότητας, τα οποία αδυνατούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της σύγχρονης γνωστικής διαδρομής και συνεπώς καθιστούν επιτακτική την υιοθέτηση μιας άλλης οπτικής. Είναι τα υιοθετούμενα μοντέλα και σχήματα που πάσχουν και όχι η (επιστημονική) γνώση.

Για το L. Geymonat η υλιστικοδιαλεκτική γνωσιοθεωρία δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να εννοείται ως άκαμπτο σύστημα τυποποιημένων απαντήσεων. Αν οι γνώσεις υπάρχουν συγκεκριμένα και στο χρόνο,

όπως ακριβώς και η πραγματικότητα, τότε και η υλιστικοδιαλεκτική γνωσιοθεωρία υπάρχει στο χρόνο και συγκεκριμένα, οι κατηγορίες της μεταβάλλονται, τροποποιούνται, εξελίσσονται, ιστοριοποιούνται στις συνεχώς ανανεωμένες απαιτήσεις της πραγματικότητας και του κόσμου. Οι διαπλεκόμενες σχέσεις που παρατηρούνται όμως μεταξύ των κατηγοριών και των εννοιών (καθώς η μια σύρει την άλλη σε μια αλυσιδωτή γνωστική πορεία: εμβάθυνση - ιστορικότητα - προσέγγιση της πραγματικότητας - ενεργητικότητα του υποκειμένου-πράξη, συνυπάρχουν στα πλαίσια μιας σφαιρικής οπτικής του κόσμου) κατανοούνται ακριβώς μέσα από την κατηγορία της ολότητας, καθώς κάθε νεότερη κατάκτηση, κάθε αποτελεσματικότερη προσέγγιση του πραγματικού μεταφέρει τη γνωστική επεξεργασία σε ένα ανώτερο επίπεδο. Ο L. Geymonat με σταθερότητα υπογραμμίζει την ανάγκη ιστοριοποίησης των κατηγοριών στα πλαίσια της υλιστικοδιαλεκτικής πρότασης, της απαραίτητης αναγνώρισης του ιστορικού, εύκαμπτου και δυναμικού χαρακτήρα ως προϋπόθεσης θεμελίωσης μιας αντιμεταφυσικής και αντιμηχανιστικής αντίληψης. Η αναγνώριση της ιστορικής δυναμικής, και συνεπώς της μεταβλητής/εξελικτικής, φύσης του διαλεκτικού υλισμού υποδηλώνει παράλληλα ότι αυτός δεν μπορεί να επιδιώκει την κατανόηση της πραγματικότητας με βάση τις παραδοσιακές και ξεπερασμένες φιλοσοφικές αντιλήψεις, αλλά οφείλει να προσαρμόζεται σύμφωνα με τις νεώτερες επεξεργασίες. Και σε τούτη την περίπτωση θα μπορούσαμε να επισημάνουμε ότι πρόκειται για τη διαλεκτική εφαρμογή της διαδικασίας της εμβάθυνσης πάνω στις φιλοσοφικές κατηγορίες που ο άνθρωπος λόγος επινοεί και εφαρμόζει.

Διακρίνουμε ουσιαστικά τα ίχνη μιας αγωνιώδους πορείας που όφειλε να απαντήσει ικανοποιητικά στα δραματικά γνωσιολογικά και φιλοσοφικά ερωτηματικά της σύγχρονης έρευνας και η οποία συνδεόταν με μια συνολική κοσμοαντίληψη. Καλύτερα: με μια υλιστική διαλεκτική κοσμοαντίληψη που δε γεννιέται απριωρικά από την αξιωματική διατύπωση ενός φιλοσοφικού «πιστεύω», αλλά κοπιαστικά αναδεικνύεται από την απροκατάληπτη μελέτη της φυσιογνωμίας που η επιστήμη προσέλαβε στο χώρο της ιστορικής προγματικότητάς της. Πρόκειται ξεκάθαρα για μια φιλοσοφική αντίληψη που διαγράφεται σε στενή επαφή με την πραγματική και συγκεκριμένη διαδικασία της επιστημονικής έρευνας και με δεδηλωμένο σκοπό να αποτελέσει μια ουσιαστική ευκαιρία αποσαφήνισης, σε θέση να καταπολεμήσει κάθε μορφή σκλήρυνσης και αγκύλωσης της σκέψης και της πραγματικότητας.

6. Ο νεοορθολογισμός του L. Geymonat, σε πλήρη αντίθεση με τις παλαιότερες μορφές ορθολογισμού φιλοδοξεί να είναι ένας νέος τύπος ορθολογισμού: ρεαλιστικός, αντιδογματικός, ανοικτός στραμμένος στην εξά-

λειψη κάθε απόλυτου, τόσο από την επιστήμη, όσο και από τη φιλοσοφία. Ας κρατήσουμε λοιπόν ότι πρόκειται πάντα και σε τελική ανάλυση για ένα νεοορθολογισμό ιστορικοποιημένο κάθε άλλο παρά μεταφυσικό και αφηρημένο¹.

Η νέα λογικότητα της υλιστικοδιαλεκτικής πρότασης μπορεί με τον πλέον κατάλληλο τρόπο να αφομοιώσει τα συμπεράσματα του επιστημονικού και μεθοδολογικού σχετικισμού χωρίς να ξεπέφτει ούτε στον ακραίο απόλυτο σχετικισμό ούτε και στο αντίθετό του, τον απόλυτο αγνωστικισμό, ενώ συνάμα αντιτίθεται, ή καλύτερα παίρνει τις σωστές και τις δέουσες αποστάσεις και από κάθε άλλη απαίτηση-αξίωση, μιας τυπικής-μοναδικής-αληθινής επιστημονικής μεθόδου· επικαλείται άλλωστε τη γνωστή μαρξική θέση σύμφωνα με την οποία η πραγματικότητα κατέχει περισσότερη «δημιουργικότητα» και φαντασία από τα υποκείμενα και από το σύνολο των διάφορων εργαλείων (θεωρητικών, εννοιολογικών και πρακτικών) που ο άνθρωπος έχει επινοήσει, επινοεί και θα επινοήσει για να προσπελάσει, να κατανοήσει και να «δαμάσει» αυτή την πραγματικότητα. Ο μεθοδολογικός σχετικισμός και ο πλουραλισμός της υλιστικοδιαλεκτικής γνωσιοθεωρίας (χωρίς όπως είδαμε να παγιδεύεται στην γοητεία του «όλα επιτρέπονται») εναντιώνεται κάθετα στο μεθοδολογικό μονισμό, σε κάθε μορφή μεθοδολογικού μονισμού. Για τούτο και η έννοια του επιστημονικού σχετικισμού θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στη θεμελίωση και την παραπέρα επεξεργασία της νέας λογικότητας.

Για τον ιταλό φιλόσοφο υπάρχει εμφανής ανάγκη σύνδεσης της νέας λογικότητας με το αίτημα και τις θέσεις ενός κριτικού ορθολογισμού. Ο ορθολογισμός δεν μπορεί πλέον να νοηθεί ως μεταφυσικό πλαίσιο προικισμένο με απριωρική απόλυτη φύση, να μεταφερθεί σε μια εξωιστορική διάσταση (έχουμε συνεπώς μπροστά στα μάτια μας το ξετύλιγμα ενός εξανθρωπισμένου ορθολογισμού). Αντίθετα, οφείλει να οικοδομείται στις περασμένες και συγκεκριμένες ιστορικές μορφές που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη σκέψη στη σχέση της με την πραγματικότητα. Η νέα κριτική (αλλά ας μην το ξεχνάμε: και αυτοκριτική) λογικότητα αποτελεί ακριβώς τη δυναμική και προσωρινή σύνθεση αυτών των πεπερασμένων τεχνικών του ανθρώπινου λόγου. Μεταβάλλεται πλέον και το νόημα της φιλοσοφικής έρευνας, καθώς η κριτική χρήση του ανθρώπινου λόγου επιβάλλει την αποσαφήνιση και τον ακριβή προσδιορισμό του πλαισίου και της δομής κάθε επιστημονικού τομέα και κάθε τμήματος της γνώσης στη δυναμικότητα και την ιστορικότητά τους.

1. Βλ. *Sul concetto di "crisi" della razionalità scientifica*, αρχικά στη «Scientia» τεύχη 5, 6, 7, 8., έτος LXIX. том. 110, 1975, στη συνέχεια στο παράρτημα της 2ης έκδοσης του *Scienza e realismo*, ό.π. σελ. 153-171.

Είναι έντονη στο έργο του L. Geymonat μια κριτικά και μεθοδολογικά πλουραλιστική διάθεση. Η σκέψη του στράφηκε ακριβώς προς όλες τις φιλοσοφικές κατευθύνσεις και έδειξε ζωηρό ενδιαφέρον για κάθε επίπεδο της γνώσης ώστε να αντλήσει εκείνο το οπλοστάσιο που θα εδραίωνε και θα δικαίωνε το νέο κριτικό ορθολογισμό: στάθηκε κριτικά απέναντι στο νεοθετικισμό, απέναντι στο συμβατισμό και στην τυπική λογική. Υφίσταται και ξεδιπλώνεται στο έργο του ιταλού φιλοσόφου μια «αιρετική» και συγκριτιστική ματιά, η οποία δεν ξεπέφτει στο «συμφιλιωτικό τσαρλατανισμό», και καλό είναι να μη μας διαφεύγει. Ακόμα και απέναντι στο μαρξισμό η στάση του κάθε άλλο παρά είναι μυθοποιητική, δογματική και στείρα, αλλά διαποτίζεται από μια διάθεση πλουραλιστικού προσανατολισμού. Αυτός ο φιλοσοφικός μεθοδολογικός πλουραλισμός και το ανοιχτό πνεύμα που χαρακτηρίζει τη σκέψη και τη θεώρηση του L. Geymonat δεν πρέπει να συγχέονται με κάποιες μορφές ειρηνικό εκλεκτικισμό. Στην πραγματικότητα πρόκειται για τη συνθετική και συστηματική επεξεργασία εκείνων των ρευμάτων και των κατευθύνσεων της ανθρώπινης γνώσης που κινήθηκαν στο κοινό επίπεδο της συνέχειας του διαφωτισμού και εναντίον κάθε μεταφυσικής αντιδραστικής ιδεαλιστικής (αλλά και δογματικής υλιστικής) θέσης. Ο ίδιος στάθηκε πάντοτε πρόθυμος να συνθέσει δημιουργικά τα όποια θετικά και εποικοδομητικά στοιχεία προσέφεραν οι διάφορες ιστορικές ανθρώπινες τεχνικές, ακόμα και όταν διαφωνούσε μαζί τους σε κεντρικά φιλοσοφικά ζητήματα.

Ο L. Geymonat σκύβει κριτικά μεν αλλά και απροκατάληπτα πάνω στις φιλοσοφικές και επιστημονικο-τεχνικές εκφράσεις του λόγου. Κριτικά, γιατί θεωρούσε ότι η προσπάθεια αφομοίωσης και ενσωμάτωσης των όποιων θετικών εκφράσεων θα απέδιδε μακροπρόθεσμα καρπούς μόνο στο μέτρο που θα ανέλυε ιστορικά τη γέννηση των διαφόρων προβλημάτων, θα εξέταζε τις επιχειρούμενες και εφαρμοσμένες, πετυχημένες και αποτυχημένες, μεθόδους επίλυσής τους, αναγνωρίζοντας τα θετικά και αρνητικά στοιχεία της κάθε πρότασης, τα προτερήματα και τις αδυναμίες της οποιασ τεχνικής στην ιστορική τους διάσταση. Αυτή η τόσο έντονη διάθεση κριτικής του επέτρεπε συνεχή εμπλουτισμό του λόγου και της σκέψης, την ανανέωση των εννοιολογικών εργαλείων, το ξεπέραςμα της μεταφυσικής πρόκλησης, του επέτρεπε σε τελική ανάλυση τη μετατροπή της απλής σχηματικής άρνησης (απόρριψη) σε μια συνθετική και γόνιμη πρόταση (εποικοδομητική θέση). Για τούτο και θυμίζει την προσφιλή του, καντιανής προέλευσης, μεταφορά: «Η γνώση χωρίς την κριτική εγκλωβίζεται, είναι σαν ένα πουλί που θέλει να πετάξει χωρίς αέρα. Με αφέλεια θα μπορούσαμε να πιστέψουμε ότι, επειδή ο αέρας αποτελεί ένα εμπόδιο στο πέταγμα του, το πουλί θα πετούσε καλύτερα στο κενό. Αντίθετα, στα κενό το που-

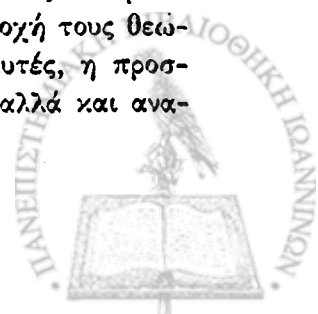

λί θα πεθάνει από ασφυξία»¹. Απροκατάληπτα, γιατί ενδιαφέρεται περισσότερο να αναζητήσει την εκάστοτε αλήθεια, να απορρίψει τις εκάστοτε εσφαλμένες επιλογές και να αναλύσει τα αίτια των αποτυχιών και των λαθών, χωρίς να οδηγείται από το περιοριστικό βλέμμα μιας αυθεντίας, κάτω από το βάρος μιας απόλυτης αλήθειας η οποία υποτίθεται πως ήδη κατέχει την εξωϊστορική γνώση. Επεξεργάζεται, κρίνει και αναλύει τα αποκτήματα και τα δεδομένα της ανθρώπινης σκέψης μέσα από μια αντιδογματική υλιστικοδιαλεκτική οπτική, εκείνη που ερευνά σφαιρικά τις δημιουργικές στιγμές της ορθολογικής παράδοσης.

Θα μπορούσαμε στο σημείο αυτό να διατυπώσουμε το ερώτημα: Πρόκειται για έναν ασθενή ή ένα δυνατό ορθολογισμό; Το δίλημμα είναι κατά βάθος πλασματικό και τεχνητό, όπως εκείνο που συνδέεται με το σχετικιστική και αντικειμενική φύση των γνώσεων². Ο νεοορθολογισμός του L. Geymonat θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ασθενής, γιατί ευέλικτος και ιστορικός, και στο σημείο αυτό δύναται να συνδεθεί λειτουργικά, σε μια εξέχουσα σύνθεση, με τις προτάσεις και τις διαθέσεις της «ασθενούς επιστημολογίας» του Gaston Bachelard και της υστερότερης γαλλικής επιστημολογικής σκέψης (Jean Desanti, Pierre Raymond). Ταυτόχρονα όμως είναι ένα ορθολογισμός ισχυρός ώστε να μπορεί να δώσει άμεση και συνεπή αντικειμενική απάντηση στα συγκεκριμένα προβλήματα, τα οποία αντανακλά, όχι απόλυτα πιστά, αλλά πάντα κατά προσέγγιση. Πράγματι, όπως το σημειώνει και ο ίδιος ο L. Geymonat πρόκειται για ορθολογισμό ταυτόχρονα μετριόφρονα και επηρμένο (*modesto e superbo*): «είναι ένας ορθολογισμός μετριόφρων ο οποίος δεν αποφεύγει καμιά αντινομία, ούτε την απορρίπτει a priori, αλλά αντίθετα την αναλύει με περιέργεια, για να διαπιστώσει από πού τηγάζει, προς ποια κατεύθυνση εξελίσσεται και ποιο το αυθεντικό νόημά της. Η μετριόφροσύνη του συνίσταται ακριβώς σε αυτό: στο ό,τι δεν αξιώνει να αναγάγει όλες τις ανθρώπινες γνώσεις σε ένα ενιαίο απόλυτο σύστημα, αλλά να τις εξετάσει έτσι όπως ιστορικά διαμορφώθηκαν, διαφωτίζοντας με ακρίβεια όλες τις προϋποθέσεις που βρίσκονται στη βάση καθεμιάς από τις καθορισμένες γνώσεις μας... Πραγματικά, αυτός

1. *Paradossi e rivoluzioni. Intervista su scienza e politica*, ο.π. σελ. 68.

2. Το ζήτημα της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ «απόλυτης αλήθειας» και «σχετικής αλήθειας» δεν μπορούμε να το πραγματευθούμε αφηρημένα, αλλά μόνο σε στενή αναφορά με τη συγκεκριμένη εξέλιξη των ανθρώπινων γνώσεων και ειδικότερα των επιστημονικών γνώσεων. Πράγματι, αυτή η εξέλιξη των ανθρώπινων γνώσεων δεν μας θέτει ποτέ απέναντι σε τέλειες επιστημονικές θεωρίες, απαλλαγμένες από μεταβολές και μακριά από τα πυρά της κριτικής· κι όμως πρόκειται για θεωρίες που στην εποχή τους θεωρήθηκαν αληθινές και στάθηκαν πλούσιες σε εφαρμογές. Όσο αφορά σε αυτές, η προσφυγή στην έννοια της σχετικής αλήθειας φαίνεται όχι μόνο ενδεδειγμένη, αλλά και αναγκαία.

(ο ορθολογισμός), απορρίπτοντας ως απατηλή την παλαιότερη απαίτηση αναγωγής των, ιστορικά δεδομένων, ανθρώπινων αληθινών γνώσεων σε μια μοναδική, απόλυτη, αιώνια, υπερβατική αλήθεια, καθιστά το συγκεκριμένο ανθρώπινο λόγο αφετηρία της λογικότητας... Ο χαρακτήρας της ακραίας έπαρσης του νέου ορθολογισμού αποκαλύπτεται ακριβώς στο σημείο αυτό: στο γεγονός ότι υπογραμμίζει πως είναι ο συγκεκριμένος άνθρωπος, ιστορικά προσδιορισμένος, ο πεπερασμένος άνθρωπος, για τον οποίο κάνουν λόγο οι υπαρξιστές, που πρέπει να θεωρείται ο μοναδικός δημιουργός της λογικότητας. Είναι αυτός και όχι κάτι το ανώτερο από αυτόν, η πηγή και ο κύριος της γνώσης»¹.

Οι κατηγορίες στις οποίες προσφεύγει ο νεοορθολογισμός είναι τόσο ευέλικτες, ανοικτές (σχετικές) και τόσο «απροσδιόριστες» ώστε να μπορούν να εξελίσσονται μπροστά στα νέα δεδομένα της πραγματικότητας, να ιστοριοποιούνται και να εμπλουτίζουν το περιεχόμενό τους και τις δυνατότητες εφαρμογής τους, χωρίς να μετατρέπουν τις ανθρώπινες γνώσεις σε αμετάβλητα αιώνιες αλήθειες, τόσο εύκαμπτες ώστε να αντιμετωπίζουν ικανοποιητικά παράδοξα και αντιθέσεις και να μας καθοδηγούν στην πραγματικότητα, χωρίς όμως να έχουν την αξίωση να την εξαντλήσουν, να μας προσφέρουν αντικειμενικές, αν και πεπερασμένες, αλήθειες, και ταυτόχρονα τόσο απόλυτες (σε σαφήνεια και καθαρότητα) και «προσδιορισμένες» ώστε να μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά και αντικειμενικά (να αντανακλούν ικανοποιητικά την πραγματικότητα, ώστε να μας είναι χρήσιμες), να μην καθίστανται αυθαίρετα κατασκευάσματα και να μην ξεπέφτουν στον αγνωστικισμό.

7. Λαμβάνοντας υπόψη τα όσα προαναφέραμε είναι δεδομένο ότι μια νέα πρόταση επιστημονικότητας και επιστημονικής λογικότητας δεν έχει το δικαίωμα να αποκλείει *a priori* από το πεδίο μελέτης και προσοχής της καμιά τωρινή γνώση, καμιά τεχνική του ανθρώπινου λόγου, όποιας μορφής και αν είναι αυτή, απ' όπου και αν αυτή προέρχεται, όσο ανορθόδοξη, παράλογη και παράδοξη και αν φαντάζει, παρά μόνο να την απορρίπτει ύστερα από εξαντλητική κριτική και αφού πρώτα την περάσει από την «κρησάρα» της ανάλυσης, όταν τα επιχειρήματα σε βάρος της είναι βάσιμα, πειστικά και πάνω από όλα ορθολογικά. Στην περίπτωση που παρατηρείται ένας *a priori* αποκλεισμός, τότε ελλοχεύει η απειλή επιβολής μιας απόλυτης/επιλεκτικής - εκλεκτικής έστω, αλλά και για τούτο υποκειμενιστικής - λογικότητας, η οποία μάλλον δεν έχει αποκτήσει πλήρη έλεγχο και συνείδηση των δυνατοτήτων της, αλλά και των ορίων της. Οφείλουμε όμως να ομολογήσουμε ότι ο L. Geymonat δε στάθηκε πάντοτε σε θέση

1. *Saggi di filosofia neorazionalistica*, Einaudi, Torino, 1953, σελ. 24-25.

να αποφύγει αυτό τον κίνδυνο. Απεναντίας συχνά η στάση του χαρακτηρίζεται από μια απριωρική απόρριψη του ρόλου της θεολογίας και της μεταφυσικής στη διαδικασία της παραγωγής των ανθρώπινων (και ειδικότερα των επιστημονικών) γνώσεων¹. Απουσιάζει επίσης από το έργο του μια ανάλυση των κοινωνιολογικών όπως και των ψυχολογικών παραμέτρων της γνωστικής διαδικασίας. Δεν πρέπει ασφαλώς να αποσιωπάται και το γεγονός ότι στο έργο του Geymonat παρατηρούνται και άλλες σημαντικές ελλείψεις και απουσίες, τις οποίες άλλωστε συχνά ομολόγησε ο ίδιος σε μια εκ των υστέρων αποτίμηση της προσφοράς του (για παράδειγμα όσο αφορά σε ζητήματα αισθητικής, πολιτικής οικονομίας και πάει λέγοντας). Πρόκειται όμως για προβλήματα εξίσου θεμελιώδη και σημαντικά και ιδιαίτερα επίκαιρα τα οποία ασφαλώς και δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν στα πλαίσια αυτού του δοκιμίου. Εδώ αρκστήκαμε απλώς να τα επισημάνουμε. Από την άλλη σε αυτά τα σημεία δεν μπορούμε να μην ομολογήσουμε και τις ίδιες τις αδυναμίες της νεοορθολογικής πρότασης του L. Geymonat, καθώς εξεταζόμενη στη διπλή φύση της, ως προϋπόθεση και ως ζητούμενο του φιλοσοφικού στοχασμού, η ίδια η προοπτική της θολώνει σε μια προκατειλημμένη αντίληψη των πολλαπλών «ανθρώπινων τεχνικών γνώσης», και ξεπέφτει σε μια εξίσου προκατειλημμένη ερμηνεία των γνωστικών εργαλείων που στην ιστορική πορεία του κατασκεύασε και εκλέπτυνε ο ανθρώπινος νους.

1. Οι G. Giorello - M. Mondadori εκτιμούν ότι η πεποίθηση του L. Geymonat πως στους κόλπους της επιστήμης και της επιστημονικής γνώσης υφίστανται, ή τουλάχιστον πρέπει να υφίστανται, μόνο ορθολογικές - λογικές στάσεις και αντιλήψεις και όχι και ανορθολογικές (όπως η θεολογία και η μεταφυσική) καταλήγει τελικά στην υιοθέτηση του ιδεαλιστικού δόγματος της λογικότητας ολόκερου του υπαρκτού. Βλ. AAVV *Omaggio a Geymonat. Saggi e testimonianze in onore di Ludovico Geymonat* (επιμ. Corrado Mangione), Franco Muzzio editore, Padova, 1992, σελ. 25-41) Στο ίδιο κείμενο οι δύο μελετητές επικρίνουν το L. Geymonat θεωρώντας ότι στάθηκε και ένας ασυνεπής ιστορικός, γιατί, κατά τη άποψή τους, απέτυχε να ιστοριοποιήσει τη λογική, ιστοριοποίηση που θα καθιστούσε τη μαθηματική λογική ικανή να ανταποκριθεί σε ζητήματα και καταστάσεις δυναμικού και ιστορικού χαρακτήρα και συνεπώς να ξεπεράσει την παραδοσιακή ερμητικότητα της. Οι απόψεις του L. Geymonat για τα ζητήματα αυτά και σε αντιπαράθεση με εκείνες του G. Giorello εκτίθενται ιδιαίτερα στο *Le ragioni della scienza*, με τον Giulio Giorello και τη συμμετοχή του Fabio Minazzi, Laterza, Roma-Bari, 1986.

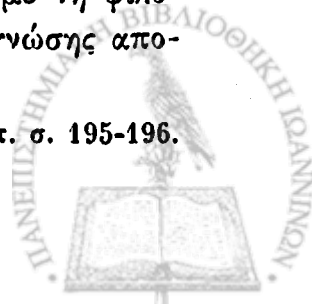

Επίλογος

Μια από τις κύριες αντινομίες του μοντέρνου εντοπίζεται στην θαραλέα και απροκατάληπτη αναγνώριση της επικράτησης ενός κυρίαρχου δεισμού: οι σε πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο προοδευτικές ιδέες συνοδεύονται συνήθως στο γνωστικό επίπεδο από συντηρητικές έως αντιδραστικές απόψεις και συνήθως από ένα δεδηλωμένο αντιεπιστημονικό πνεύμα. Τα πολιτικά προοδευτικά ρεύματα των τελευταίων δεκαετιών χαρακτηρίστηκαν από ένα αναγωγιστικό και ακραία σχηματικό πνεύμα πάνω σε ζητήματα πολιτισμού και κουλτούρας και αφαίρεσαν από τις επιστημονικές και τις τεχνολογικές γνώσεις κάθε πολιτιστική αξία. Και όσο και αν φαίνεται παράξενο σε αυτές τις επιλογές συμφώνησαν και συμπορεύτηκαν με τα κυριότερα αντιδραστικά φιλοσοφικά ρεύματα του αιώνα. Από την άλλη η τεχνική και επιστημονική πρακτική και ανάπτυξη συνοδεύεται συχνότατα από πολιτικές θέσεις κυρίως συντηρητικές. Οι πλειονότητα των επιστημόνων, των ανθρώπων που ασχολούνται «επαγγελματικά» με την επιστήμη και την τεχνική, δε φαίνεται να ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τις πολιτικές κοινωνικές και πολιτιστικές προεκτάσεις των επεξεργασιών τους. Η φιλοσοφική απόπειρα του L. Geymonat κινήθηκε ενάντια σε αυτό το διχασμό, στάθηκε αντίθετος σε αντιεπιστημονικές παραδόσεις, όπως εκείνες του M. Heidegger (σύμφωνα με τον οποίο «όταν γεννιέται η επιστήμη, εξαφανίζεται η σκέψη») και της Σχολής της Φρανκφούρτης και κατευθύνθηκε με στόχο την αναγνώριση της πολιτιστικής αξίας των επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων. Το ριζοσπαστικό και ανανεωτικό εγχείρημα του νεοορθολογισμού στόχευε σε μια συμφιλίωση της επιστημονικής και τεχνικής εξέλιξης με την πολιτική και κοινωνική πρόοδο, ώστε να εδραιωθεί η συνεργασία της προοδευτικής επιστημονικής και τεχνικής γνώσης με μια κοινωνική και χειραφετητική πολιτική.

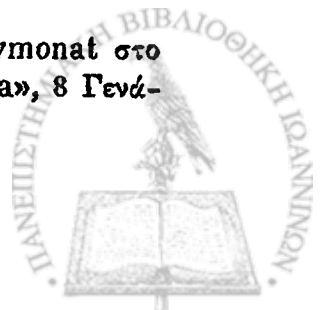
Κλείνοντας, δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε το γεγονός ότι ο L. Geymonat στάθηκε ένα πρότυπο στρατευμένου και ανοικτού στοχαστή, ο οποίος πάλεψε πάντοτε για το δίκαιο του ορθολογισμού, που τόσο ανάγκη έχουμε στους σημερινούς καιρούς. Η έκκλησή του να αναζητούμε τη φιλοσοφία στις πτυχές της επιστήμης¹ και των διάφορων μορφών γνώσης απο-

1. *Scienza e storia. Contributi per uno storicismo scientifico*, 6.π. σ. 195-196.

τελεί ουσιαστικά μια έκκληση για την άρθρωση ενός ορθολογικού και αποφρακτισμένου λόγου. Από εδώ και ο λυσσαλέος και ο ακαταπρόβλεπτος αγώνας του ενάντια σε κάθε μορφή (ιδεαλιστικού και υλιστικού) ανορθολογισμού. Και δεν είναι τυχαίο, απεναντίας είναι απολύτως ενδεικτικό, ότι αναζητούσε τους φιλοσοφικούς και επιστημονικούς συμμάχους του περισσότερο στην προοπτική της αντιπαράθεσης ορθολογισμού vs ανορθολογισμού. Επιδίωξε μάλιστα να ξεσκεπάσει και να αποκαλύψει τις νέες ύπουλες και κομψές μορφές του ανορθολογισμού, όπως εκδηλώνονται όχι μόνο στον κοινωνικό χώρο ή σε εκείνο της γενικής φιλοσοφίας, αλλά δυστυχώς και σε εκείνο των φυσικών επιστημών όπου καταγγέλλει με δριμύτητα τον «ανορθολογισμό των επιστημόνων»¹.

1. Significato e valore attuale della scienza, συνέντευξη του L. Geymonat στο F. Minazzi. Αρχικά με τον τίτλο *Dove va la filosofia?*, στην «La Prealpina», 8 Γενάρη 1985, στη συνέχεια και εδώ στο *Seisnta e Storia* ό.π., σ. 194-195.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ L. GEYMONAT

Από την πλούσια φιλοσοφική κληρονομιά που μας άφησε ο L. Geymonat σημειώνουμε ενδεικτικά ορισμένα έργα του: *La ragione*, με τους Carlo Sini e Fabio Minazzi (Edizioni Piemme, Casale Monferrato (AL), 1994)· *Galileo Galilei*, (Einaudi, Torino, 1992)· *La Vienna dei paradossi*, (επιμ. Mario Quaranta, Il Poligrafo, Padova 1991)· *Le ragioni della scienza*, με τον Giulio Giorello και τη συμμετοχή του Fabio Minazzi (Laterza, Roma-Bari, 1986)· *Scienza e storia. Contributi per uno storicismo scientifico* (επιμ. Fabio Minazzi, Bertani editore, Verona, 1985)· *Riflessioni critiche su Kuhn e Popper*, (Edizioni Dedalo, Bari, 1983)· *Filosofia e scienza nel '900* (επιμ. Mario Quaranta, Edizioni GB, Padova 1991)· *Scienza e realismo*, (Feltrinelli, Milano, 1982)· *Storia del pensiero filosofico e scientifico*, (Garzanti, Milano, 1970-1977)· *Contro il moderatismo, Interventi dal '45 al '78* (επιμ. Mario Quaranta, Feltrinelli, Milano 1978)· *Paradossi e rivoluzioni. Intervista su scienza e politica* (επιμ. Giulio Giorello e Marco Mondadori, Il Saggiatore, Milano 1969)· *Il pensiero scientifico*, (Garzanti, Milano, 1954)· *Lineamenti di filosofia della scienza*, (Mondadori EST, Milano, 1985)· *Studi per un nuovo razionalismo* (Chiantore, Torino, 1945)· *Filosofia e filosofia della scienza* (Feltrinelli, Milano, 1960)· *Saggi di filosofia neorazionalistica*, (Einaudi, Torino, 1953)· *La libertà*. Rusconi, Milano, 1988· *Attualità del materialismo dialettico*, με τους E. Bellone, G. Giorello, S. Tagliagambe, (Editori Riuniti, Roma, 1974)· *I sentimenti*, Rusconi, Milano, 1989).

R i a s s u n t o

Lineamenti di un razionalismo aperto. L' impresa filosofica di Ludovico Geymonat

In questo saggio viene esaminata nei suoi aspetti fondamentali la proposta neorazionalistica dell' epistemologo italiano Ludovico Geymonat. Mi sono soffermato particolarmente nel carattere dinamico, storico e aperto del suo neorazionalismo volendo in questo modo sottolineare com' è possibile indicare una via d' uscita nei confronti delle contraddizioni e dei limiti dei tradizionali modelli di interpretazione del processo di crescita del sapere scientifico. Nella proposta di L. Geymonat un ruolo insostituibile assumono categorie filosofiche, di carattere ontologico e gnoseologico, come la storicità (lo storicismo scientifico e la concezione dinamica del sapere scientifico porterà il filosofo italiano ad una «ridistribuzione dell' enfasi dagli aspetti formali dell' impresa scientifica ai suoi aspetti storici», verso il materialismo dialettico), l' approfondimento, il rapporto dialettico di unità e complementarità tra metodo dialettico e logica formale, come pure tra teoria e prassi (patrimonio tecnico scientifico).

Nel neorazionalismo di L. Geymonat è molto viva la preoccupazione di costruire un razionalismo non metafisico e dogmatico, affatto arbitrario e convenzionale in senso assoluto, proprio perché flessibile e in continua evoluzione, ma comunque in grado di farci affrontare, mai esaurire completamente, i problemi, i paradossi ed i diversi livelli dell' essere naturale come, pure della conoscenza umana (prendendo così in considerazione l' unità tra essere e pensiero).

Ho ancora messo in evidenza il fatto che il neorazionalismo di L. Geymonat è sempre stato un razionalismo militante e impegnato; orientato a cercare nelle «pieghe della scienza» ed a denunciare gli aspetti irrazionalistici del lavoro degli scienziati, sottolineando il rapporto costruttivo tra filosofia e scienze (le diverse tecniche della ragione umana).

Panagiotis Tsiamuras

